

Toplumsal ve Siyasal İktidarın Analizinde, Sınıf Teorisine Bir Alternatif: Elit Teorisi

D. Ali ARSLAN (*)

Özet:

Çalışmada, iktidar ya da toplumsal ve siyasi güç konusunda bu güne değin ortaya konulmuş düşüncelerin genel bir değerlendirilmesi yapıldı. Bu bağlamda, özellikle bu alandaki iki temel yaklaşım olan sınıf teorisi ve elit teorisi üzerinde duruldu. Sınıf teorisinin ve elit teorisinin temel açılımları ile birlikte ayrıntılı olarak incelenmesindeki asıl amaç, her iki yaklaşımla ilgili olarak son yıllara kadar üzerinde az durulmuş olan bazı noktalardan hareketle, bu konularda sıklıkla ileri sürülen gelen bir takım spekülasyonlu değerlendirmelerin bir son bulmasına katkıda bulunmaktır. Bunu yaparken de, çağdaş batılı sosyal bilimcilerin, özellikle de Eva Etzioni (1997 ve 1993) ve John Scott (1995 ve 1991)'un çalışmaları oldukça aydınlatıcı oldu.

1. Giriş

Sosyolog ve siyaset bilimcilerin temel amaçlarının başında toplumların sosyo-politik yapılarını anlamak ve açıklamak gelir. Bunu gerçekleştirmek için özellikle, temelini “eşitsizlik” ölçütünden alan “iktidar yapısı” ve “güç ilişkileri” üzerine yoğunlaşırlar. Bilindiği gibi eşitsizlik, ister sosyal açıdan isterse de ekonomik açıdan olsun, kapitalist toplumların başta gelen ortak özelliklerindedir. Toplumsal yaşama ilişkin bu eşitsizlikler, derin teorik bilgi ve birikim gerektirmeden, hemen herkes tarafından çıplak gözle kolaylıkla gözlemlenebilir. Örneğin toplumda bazı kişilerin

(*) Yrd. Doç. Dr. Sosyolog ve siyaset bilimci. İngiltere’de “University of Surrey” de, Sosyal bilimler metodolojisi alanında yüksek lisans (MSc.) ve yine aynı üniversitede, siyaset sosyolojisi alanında doktora (PhD) yaptı. 6 yıla yakın yurt dışında, sosyolojinin değişik alanlarında çalışmalarda bulundu. Halen, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

ya da toplumsal grupların, toplumdaki öteki kişi ya da gruplara oranla çok daha fazla paraya ve itibara sahip olduğu herkesçe malumdur. Yine bu ayrıcalıklı kişi ya da grupların, toplumdaki karar verme mekanizmaları ve karar alma süreci üzerinde çok daha etkili olduğu ortada bir gerçektir.

Sosyal bilimlerin bir çok disiplini bu toplumsal gerçeklikle ilgilenmiş ve bir çok bilim adamı, uzun yıllardan beridir bu olgu ve arkasında yatan etkenler üzerinde kafa yora gelmişlerdir. İşte bu eşitsizlik olgusundan hareketle sosyal bilimciler tarafından, uzun yılların çabalarının bir birikimi ve ürünü olarak, toplumların iktidar yapılarını ve toplumda cereyan eden güç ilişkilerini anlayıp açıklamaya yönelik iki ana teorik yaklaşım ortaya konmuştur. Bunlardan bir tanesi “**sınıf teorisi**”, bir diğeri ise “**elit teorisi**” dir.

Çok genel bir perspektiften bakıldığında sınıf teorisinde ekonomik eşitsizliklerden yola çıkıldığı ve sınıf farklılaşması açıklanırken, “**sahiplik**” ve “**kontrol**” kavramlarının kullanıldığı gerçeğiyle karşılaşılır. Elit teorisinde ise daha çok sosyo-politik eşitsizlikler ön planda tutulur. Elit teorisyenleri işe, öncelikli olarak toplumsal hayattaki farklılaşmayı analiz ederek başlarlar. Bu analiz yapılırken ve elit halk (public) farklılaşmasını açıklarken de “**iktidar-güç**” ve “**etki**” kavramlarından hareket ederler.

Bu teorik yaklaşımlar ve alt açılımları durumundaki teoriler aşağıda olduğu gibi sıralanabilir (Arslan, 1999-b: 82):

1. Sınıf Teorileri,

- a) Marxist sınıf teorisi
- b) Weberci sınıf teorisi

2. Elit Teorileri,

- a) Çoğulcu teori
- b) Elitist teori
- c) Demokratik elit teorisi
- d) Demo Elit Yaklaşımı

Sıralamada da yer verilen ve toplumlardaki bu teorik yaklaşımlardan en popüler olanı ve uzun yıllardan beridir bilim dünyasında yaygın bir şekilde kullanılan sınıf teorisidir. “Elit Teorisi” ise, çok büyük bir kullanım potansiyeline sahip olmasına rağmen, çoğunlukla sınıf teorisinin gölgesinde kalmış ve sosyal bilimler alanında

pek fazla yaygınlık kazanamamıştır. Bilimsel yazında sınıf teorisinin elit teorisine başatlığının uzun yıllar sürmesinin nedenleri, elit teorisinin açmazları ve şanssızlıkları, sınıf teorisinin artıları-eksileri, bu iki teorik yaklaşımın karşılaştırılması gibi konular oldukça geniş kapsamlıdır. Bütün bu konular bu çalışma boyunca, çalışmanın sınırları elverdiği oranda ayrıntılı olarak irdelenecektir. Fakat burada, böylesi nedenlerden en başta gelenlerinin birtakım tarihsel sebepler ile bazı eksik ve yanlış anlama/ anlaşılma ve değerlendirmeler olduğunu özellikle vurgulamak gerekir.

2. Sınıf Teorisi

Sınıf teorisinin babası Karl Marx'tır ve bu teorik çerçevenin ayrıntıları, çoğunlukla Marksist düşünürlerce formüle edilmiştir. Bu teorinin iki ana açılımı ve bunların da birçok ara versiyon ve açılımları vardır. Bu teorilerin hepsinin ortak hedefi, toplumun temel toplumsal dinamikleri olarak varsaydıkları toplumsal sınıfları ve sınıf olgusunu tanımlamak ve açıklamaktır. Sınıf teorisinin iki ana açılımı:

1. Marksist sınıf teorisi

2. Weberci sınıf teorisi

Sınıf teorisyenleri ağırlıklı olarak eşitsizlikler üzerinde yoğunlaşırlar. Onlara göre bireyler, ekonomik eşitsizlikler temel alındığında en az iki ya da üç kategoriye ayrılırlar. İster Marksist, isterse Weberci olsun sınıf teorisyenlerinin amacı, sınıfları toplumun temel sosyal güçleri olarak tanımlamaktır. Marksist yaklaşım, tarih içindeki temel sosyal dinamik olarak gördüğü sınıf olgusunu açıklamada, üretim araçları ve üretim ilişkileri olgularından hareket eder.

Öte yandan, Weberci sınıf yaklaşımının en önde gelen ismi, tabii Alman sosyolog Max Weber'dir. Weber'e göre sınıf, ortak pazar konumlarına sahip bireylerin oluşturduğu, tanımlanabilir sosyal gruplardır. Bu tanımlamada sınıf olgusu, mülk (sahiplik) ve market konumu temelinde şekillenir. Bazı Weberci düşünürler ise sınıfı analiz ederken statü, prestij, market ve iş konumu, meslek, gelir, eğitim gibi olguları esas alırlar.

Weber ve Marx'ın sınıf konusundaki düşünceleri ayrıntılı olarak incelendiğinde, her ikisinde de sınıfın "ekonomik ilişkiler" temelinde tanımlanmaya çalışıldığı açıkça görülür: Marx üretim ilişkilerini esas alırken, Weber pazar ilişkilerini temel alır. Bununla birlikte Abercombie ve Ury, Marksist ve Weberci sınıf analizlerini birbirinden tamamen farklı ve sentezleri olanaksız olarak değerlendirir (Arslan, 1999-a: 35). Hindess ise daha farklı bir tutumla, Weber'in sınıf görüşlerini Marksist görüşlerin düzeltilmesi ve destekçisi olarak kabul eder (Hindess, 1987: 48).

Çalışmanın takip eden bölümlerinde, burada çok öz bazı bilgiler verdiğimiz sınıf teorileri konusunda çok daha ayrıntılı bir şekilde durulacaktır. Şimdi, öncelikli olarak Marksist sınıf teorilerine bir göz atalım.

2.1. Marksist Sınıf Teorisi

Marksist yaklaşımda sınıf olgusu iki açıdan ele alınıp tanımlanmaya çalışılır (Hindess, 1987: 21): Bunlardan birincisi sınıf olgusunu, ortak konumlara sahip bireylerin oluşturduğu toplumsal kategoriler olarak tanımlar. İkincisi ise sınıfları, kültürel ve siyasi özellikli toplumsal aktörler tanımlar. Bu anlayışlardan hareketle sınıf, üretim ilişkileri içinde ortak konumlara sahip bireylerin oluşturduğu, sosyal gerçeklikler olarak tanımlanır. Konu bu açıdan ele alındığında sosyal sınıflar hem sosyal aktörler, hem de çatışma grupları olarak karşımıza çıkar. Sınıfın üyeleri ortak çıkar ve hedeflere sahiptirler. Sınıf bilincine de sahip olan bu bireyler, ortak sınıfsal amaçlarını gerçekleştirmede, dayanışma içinde hareket ederler.

Marksist sınıf teorisinin mimarı Karl Marx (1970 ve 1974) ekonomiyi toplumdaki diğer üst yapı kurumlarının temeli olarak görür. Ekonomi, yalnızca toplumun genel özelliklerini belirlemekle kalmaz, aynı şekilde öteki toplumsal kurumların genel özelliklerini ve bu kurumlar arasındaki ilişkileri de belirler. Bununla birlikte, Poulantzas'a göre bu ilişkiler, toplumdaki egemen üretim biçimine göre farklılık gösterebilir. Bazı durumlarda, politik ve hukuki yapı ya da toplumsal bilincin biçimleri durumundaki ideoloji, daha fazla öneme sahip olabilir ve daha baskın roller oynayabilir.

Marksist sınıf teorisi 2 ana kola ayrılır:

1. Öncülüğünü Ralph Miliband'ın yaptığı "Sosyolojik Marksist Sınıf Analizi",
2. Öncülüğünü Nicos Poulantzas'ın yaptığı "Yapısalcı Marksist Sınıf Analizi".

Miliband, kapitalist toplum yapısı içinde devlet olgusunu inceler ve araştırmasını "devlet elitleri" ve "yönetici elitler" üzerine yoğunlaştırır. "Süper-yapısalcı" olarak tanımladığı Poulantzas'ı, "bütün her şeyi yapı olgusu ile açıklamaya çalışıyor" şeklinde eleştirir. Miliband'a göre, devlet ile sınıflar arasındaki ilişkiler, Poulantzas'ın "yapısal belirleyicilik" olgusunun açıklayamayacağı kadar karmaşık ve ayrıntılıdır. (Hindess, 1987:37).

Poulantzas, Miliband'ın fikirlerini ve kendisi hakkındaki eleştirileri reddeder. O'na göre, Miliband her şeyden önce, kendi teorik mantığı çerçevesinde, devletin kapitalist toplum içindeki yerini tanımlamalıydı. Fakat bu yapılmamıştır. Ayrıca,

Miliband analizinde insanı esas almıştır. Bireyi, teorisinin merkezine koyduğu için Marksizm'den sapmıştır. Hatta bu noktada Marksizm'den sapmakla kalmamış, Marksizm'e karşıt duruma düşmüştür.

Marksist düşünceye göre bütün toplumlar, üretim ilişkileri ve üretim araçları esas alındığında, en az iki sosyal sınıfa sahiptir. Birincisi, üretim araçlarına sahip olan ya da bu araçları kontrol altında tutan "yönetici sınıf" tır. İkincisi ise üretim araçlarını elinde ya da kontrolünde bulunduramayan "sömürülen sınıf". Etzioni'nin de vurguladığı gibi (1993: 37), Marx'a göre, maddi üretim araçlarını kontrol edenler, akılsal ve zihinsel üretim araçlarının kontrollerini de ellerinde tutarlar. Bu sebeple, yönetici sınıf yalnızca ekonomik açıdan yönetmez. Bunlar bunun yanı sıra ideolojiyi de şekillendirip yaygınlaştırır.

Öte yandan Marx'ın üzerinde durduğu bir başka olgu da devlettir. O'na göre devlet, burjuvazinin bir aracıdır: Kapitalist sınıfı koruma, onların ilgi ve çıkarlarını azamileştirme görevini yerine getirir. Marx demokrasiyi, burjuva demokrasisi olarak görür. O'na göre demokrasi, burjuva yönetiminin oldukça gelişmiş bir biçimi olmaktan öte anlam taşımaz. Öte yandan Lenin konuya daha da keskin bir açıdan yaklaşır: O'na göre demokrasi, "bir sınıfın iktidarda olduğu bir tür diktatörlüktür. İktidarı elinde bulunduran sınıf ise, çalışan sınıfın karşısında bulunan kapitalist sınıftır. Kapitalist sınıfın egemen olduğu bu sistem, işçi sınıfının gerçekleştireceği bir devrimle ortadan kaldırılacak. Bu durumu müteakip, proletaryanın diktatörlüğüne dayalı bir geçiş döneminin ardından, gerçek demokrasinin hüküm sürdüğü komünist toplum aşamasına ulaşılabilecektir. Bu, bireysel özgürlüklerin egemen olacağı sınıfsız toplum dönemi demektir. Bu toplumda devlete ve yönetici sınıfa yer olmayacaktır."

Etzioni'nin de belirttiği gibi (1993: 68-9), Marksist düşünürler "yöneten sınıf" ile "iktidar sınıfı" nı birbirinden ayırırlar. Onlara göre devlet yönetici sınıfın hizmetçisidir. Gerçek karar verici gücü elinde bulunduran yönetici sınıf, onu çıkarları doğrultusunda kullanır. İktidar sınıfı ise yalnızca günlük alışılmış siyasi işlerle ve rutin idari işlerle uğraşırlar. Devlet, yönetici sınıfın ilgi ve çıkarları doğrultusunda hizmet eder. Çünkü kapitalistlerle devletin kumanda mevkiinde bulunanlar ortak sosyal özgeçmiş ve ortak anlayışa sahiptirler. Ayrıca, kapitalistler çok güçlü bir baskı grubu yapısına sahiptirler ve ortak çıkarları doğrultusunda devlete baskı yapıp, onu yönlendirirler.

2.2. Weberci Sınıf Teorileri

Alman sosyal bilimci Max Weber sınıfı, ortak pazar konumuna sahip bireylerin oluşturduğu belirgin sosyal gruplar olarak tanımlar (Giddens, 1974: 4). Weber'e göre bireylerin sınıf konumu, pazar konumları tarafından belirlenir. Benzer sınıf

konumları bireylerde benzer yaşam şekilleri, benzer hayat anlayışları, ortak ilgi ve çıkarlar yaratabilir.

“Sınıf konumu” fikri, Weberci yaklaşımı Marksist düşünceden ayıran temel öğelerden başta gelenidir. Marksist düşünce sınıf olgusunu üretim ilişkileri temeline dayandırırken, Weberci anlayış sınıfı toplumun ticari yaşantısının ortaya çıkardığı bir olay olarak algılar. Bununla birlikte, Marksist ve Weberci yaklaşım arasındaki bu farklılık, kapitalizm öncesi toplumlara yönelik değerlendirmelerde göze çarpar. Kapitalist toplumlara ilişkin sınıf analizlerinde ise her iki yaklaşım ortak bir paydada buluşur: Her iki anlayış da sınıfı, kapitalist toplumdaki farklılaşmayı açıklayabilecek temel araç olarak görür. Ve yine, kapitalist dönemde işçilerin ve sermaye sahiplerinin iki farklı sınıf oluşturduğu görüşünde de birleşirler. Weberci teori, kaynak konusu üzerinde de durur ve maddi kaynakları, sınıfsal bölünmenin ana temeli olarak kabul eder (Etzioni, 1993: 14). Weberci anlayışa göre üç temel sosyal sınıf vardır;

1. Mülk (mal) sahipleri
2. Bilgi ve beceri sahipleri
3. İş gücü sahipleri

Öte yandan bazı Weberci düşünürler de sınıfı statü, prestij, pazar ve iş konumu, meslek, gelir, eğitim gibi ölçütleri kullanarak analiz ederler. Bunlardan bir tanesi de Dahrendorf'tur. Dahrendorf, kendi almaşık teorisini ortaya koymaya Marx'ın sınıf analizini şiddetle eleştirerek başlar: O'na göre, çıkar grupları olarak gördüğü sınıflar yapısal koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bir çıkar grubu olma özelliğine sahip olan sınıflar edimleri ile, yapısal sosyal değişmeler üzerinde de oldukça etkili olurlar. Öte yandan yapısal koşullar, zorunlu olarak eşgüdüm halindeki örgüt ya da birliktelikler içindeki otorite ve güç dağılımı ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sınıflar, otorite ve güç kullanımına katılma ya da katılmama durumuna bağlantılı olarak varlık gösteren ikili çıkar gruplarıdır (Hindess, 1987: 44).

Frank Parkin'in de Weberci sınıf analizinde oldukça önemli bir yeri vardır. Hindess (1987: 46)'in de vurguladığı gibi, sınıf konusundaki görüşlerini ortaya koyarken Weber'in görüşlerinden hareket etmesi ve özellikle de sınıfsal farklılaşmayı incelerken “**üretim**” yerine “**dağıtım**” (distribution) kriterini kullanmış olması Parkin'in bu gelenek içinde incelenmesi için yeterli sebeptir. Analizinin temelinde, Weber'in “social closure” (sosyal kapatma) kavramını kullanan Parkin, sosyal kapatma sürecinde iki temel strateji kullanır: Bunlardan bir tanesi “dışlama” (exclusion), diğeri ise “gasp etme” ya da “mahrum bırakmak” (usurpation)'tır. Dışlama; grubu, grup dışındakilerden (üçüncü şahıslardan) ayrı ve uzak tutma temeline

dayanır. Aristokrasi ve meslek yapılanmaları bu stratejiye örnek olarak kullanılabilir (Jarry, 1991: 579). Onun için toplumsal yapı içindeki hiç bir eşitsizlik türünün ayrıcalığı ya da önceliği yoktur. Mal-mülk, gücün temellerinden ve sosyal kapatma formlarından yalnızca bir tanesidir. Ayrıcalıklı konumda bulunan en güçlü gruplar, alt konumdakileri kendi sahip olduklarından mahrum bırakarak kendi konumlarını korurlar.

Sınıf teorisi konusunda ta başından beri söylenenler özetlenecek olursa: İster Marksist, isterse Weberci olsun her iki yaklaşım da sınıf olgusunu ekonomik temeller üzerinde şekillendirirler. Fakat, Marksist yaklaşım üretim ilişkilerini temel alırken, Weberci yaklaşım pazar ilişkilerini temel kriter olarak kullanır. Weber, Marx'ın "tarih, sınıf çatışmalarının tarihidir" fikrini de eleştirir. Weber'e göre, sınıf çatışmaları bazı durumlarda önemli olabilir. Bununla birlikte, sınıf çatışmalarını tarihin dinamosu olarak kabul etmeyi gerektiren bir neden yoktur. Sınıflar, pazar ilişkileri içinde şekillenir ve pazar ilişkileri sınıf çatışması ile açıklanamaz. Sınıf, ortak eylem türlerinin yalnızca bir tanesidir. Hindess'in de vurguladığı gibi (1987: 50), sınıf konusunda ortaya koydukları ile Marx, genel anlamda bir tarih teorisi ortaya koymayı, özel anlamda ise kapitalist toplumun dinamikleri ile ilgili bir teori geliştirmeyi amaçlar. Öte yandan Weberci yaklaşım ise daha çok ayırmlaştırıcı ve tasnif edici bir nitelik taşır.

3. Elit Teorisi

"Eşitsizlik" olgusunu etkin bir şekilde inceleyen teorik yaklaşımlardan bir diğeri de "Elit Teorisi" dir. Kendi içinde 4 ayrı teorik kola ayrılan elit teorisi, toplumdaki elit-halk farklılaşmasını analiz ederken "iktidar" ve "etki" olgularından hareket eder.

a. Çoğulcu Elit Anlayışı

b. Elitist (Seçkinci) Elit Anlayışı

c. Demokratik Elit Teorileri.

d. Demo-Elit Yaklaşımı (Demokratik elit teorisinin bir açılımı olarak da kabul edilebilir).

Bu dört temel elit teorisinin açılımlarının yanı sıra, bilimsel alanda daha az etkili olabilmiş bazı teoriler de vardır. Bunlardan başlıcaları korporatizm, devlet merkezci görüş ve Marksist kökenli kimi teorilerdir. Öz olarak, elit teorisi toplumu, "azlar" ve "çoklar" olarak iki kategoriye ayırır. Az'lar toplumdaki erk'in sahibidirler ve çoklar'ı yönetirler. Yöneten toplumsal erk, az'ların tekelindedir ve hayati toplumsal kararlar bu azınlık grup tarafından verilir. Erki tekelinde tutan azlar "elit", rolleri ve

rotaları genellikle azlarca belirlenen çoklar ise “halk” olarak adlandırılır. Çokluk ya da halk, göreceli olarak güç bakımından zayıf veya tamamen güçsüzdür. Seçme şansları sınırlı olan çokluğun, azlar’ın kararlarını kabul etmekten başka çareleri yok gibidir.

Öte yandan elit teorisi içerisinde yer alan ve demokratik elit teorisinin bir açılımı olarak da kabul edilen demo elit yaklaşımı ise toplumların iktidar yapılarını incelerken üçlü bir kategorileştirmeden yola çıkar. Bu teoriye göre toplumların iktidar yapısı elitler, alt-elitler (sub-elites) ve halktan oluşan üçlü bir görünüm sergiler. Toplumun güç (iktidar) pastasından en fazla payı alanlar, temel toplumsal kaynakları kontrolünde tutan elitlerdir.

Elitlerle halk arasında köprü görevi de üstlenen alt-elitler, elitlerin işgal ettiği konumlardan hemen sonra gelen konumlarda bulunurlar ve iktidar yapısı içerisinde orta derecede güç sahibidirler. Temel toplumsal kaynaklardan ve toplumsal güçten en az oranda pay sahibi olan kesim ise halktır. Demo elit yaklaşımı içinde halkın ayrı bir yeri ve önemi vardır. Elitler ancak halkla var olabilirler ve amaçlarını da ancak halkla ve halkın açık desteğiyle gerçekleştirebilirler. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde demo elit-yaklaşımı da ayrı bir başlık altında inceleneceği için bu bölümde daha fazla ayrıntıya girilmeyecek. Şimdi elit teorisinin ana kollarına genel hatlarıyla kısaca bir göz atalım.

3.1. Çoğulcu Elit Teorisi

1950 ve 1960’lı yıllarda oldukça büyük üne sahip olan çoğulcu teori, kökenini liberal düşünceden alır. Dahl (1961, 1958), Lindblom, Riesman, Galbraith gibi düşünürlerce popülerlik kazandırılmıştır. 1970 ve 1980’lerde ise Truman, Bealey, Polsby ve Sartori tarafından daha gelişmiş hale getirilmiştir.

Çoğulcu teorinin ana düşüncesi, toplumdaki baskı gruplarının çokluğudur. Bu teoriye göre toplumsal ve siyasi güç, bu çok sayıdaki grup arasında dağılmış, paylaşılmıştır. Bütün bu gruplar, karar verme süreci üzerinde az ya da çok bir etkiye sahiptir. Karar verici konumda bulunduğu varsayılan hükümetin gücü, öteki elit grupları tarafından (ekonomik elitler, bürokratik elitler, beyaz yakalı elitler, sendika elitleri, muhalefetteki siyasi elitler) sınırlandırılmıştır. Çoğulcular, elitistlerin savunduğu **“halkın fikirleri, yönetici grup tarafından kontrol edilip, yönlendirilebilir”** düşüncesinin tam tersine, **“yöneticilerin gücü, öteki elit grupları ve halk tarafından sınırlandırılıp, kontrol edilebilir”** görüşünü savunurlar.

Çoğulcu teori, gücün başka güçlerce kontrol edilip karşı dengelemede tutulmasını özenle vurgular fakat, elitler ve anahtar elitleri birbirinden ayırmaz. Oysa, iktidar

yapısı içinde, bazı elit grupları öteki elit gruplarına göre daha güçlüdür. Etzioni'nin de (1993: 77) belirttiği gibi, elitlerin eliti olarak görülen bu elit grupları “anahtar elitler” olarak adlandırılır. Mills'in kavramlaştırmasıyla “iktidar seçkinleri” (Mills, 1956) olarak da adlandırılan bu anahtar elitler, niteliksel ve niceliksel açıdan zaman ve mekan boyutuna göre değişiklik gösterebilir. Belli bir zamanda, belli bir toplumda, belirli elit grubu/grupları anahtar elit konumunda bulunurken; bir başka zamanda, bir başka toplumda, daha farklı elit grupları anahtar elit konumunu işgal ediyor olabilir. Hatta aynı toplumlarda, farklı zaman süreçlerinde, farklı elit grupları anahtar elit konumunda olabilir.

Çoğulculuğun, yeni versiyonlarından olan yeni çoğulculuk, yukarıdaki konuya kısmen de olsa açıklık getirmeye çalışır. Yeni çoğulcular, iktidar yapısı içinde ekonomik (iş dünyası) elitlere ve siyasi elitlere daha çok önem atfederler. Önceden çoğulcu görüşü savunurken, sonradan yeni çoğulcu çizgiyi benimseyen Dahl (1959) ve Lindblom ekonomik elitlere (iş dünyası elitlerine) ayrıcalık tanırlar. Onlara göre, ekonomik elitler öteki elit gruplarından çok daha güçlüdürler. Bu elit grubu politikada, politik-ekonominin kontrolünde çok önemli rol oynarlar. çoğulcular hükümetin çok sayıda elit grubu tarafından dengede tutulduğunu savunurken, yeni çoğulcular bu dengelemenin daha çok ve özellikle ekonomi elitleri (iş dünyası) tarafından gerçekleştirildiğini belirtirler. Dahl, 1964 yılında verdiği bir konferansta, “anahtar sosyal, ekonomik ve siyasi kararların çok küçük bir azınlık grubu tarafından alındığını” önemle vurgular (Bachrach, 1967: 7).

Çoğulcuların üzerinde yoğunlaştıkları eşitlik, gücün dağılımı ve çok sayıda güç merkezlerince paylaşılması, karar verme sürecinde halkın ağırlıklı rol oynaması ve aktif katılımı gibi konular, kabul edilir ve istenilir olgulardır. Fakat bu konularda ortaya koydukları düşünceler oldukça idealistçedir ve varolan sosyal realiteleri kavrayıp kucaklamaktan uzaktır. Freeman'in de belirttiği gibi (Prethuis, 1974: 45), Çoğulculuk gerçeklik olmaktan öte, bir efsanedir.

3.2. Elitist (Seçkinci) Elit Teorisi

Elitist elit teorisinin kökenleri, bu alanda klasikleşmiş elit teorisyenlerinden Pareto, Michels ve Mosca'ya kadar uzanır. Moyser (Moyser & Wagstaffe, 1987: 5), ilk elitist düşünür olarak Michels'i kabul eder. Öte yandan Peter Bachrach (1967: 10) ise ilk elitist düşünür olarak Mosca'nın adını ön plana çıkarır.

Meisel Mosca'nın görüşlerinin entelektüel babası olarak Ludwig Gumplowicz'i, dedesi olarak da Henri de Saint Simon'u kabul eder (Meisel, 1962: 255).. Mosca'ya (1939) göre, toplumu daima bir azınlık grubu yönetir. Bu baskın azınlık doğal seçilme ya da siyasi seçim yoluyla çoğunluk içinden çıkar ve etkin bir şekilde çoğunluğu

yönetir. (Meisel, 1962: 371). Egemen grup “yönetici elitler” olarak da adlandırılır. Yönetici elitlerin karşı konulmaz bir güce, göz ardı edilemeyen bir etkiye sahiptirler. Bu durum onların örgütlü olmalarından ve birlikte hareket etmelerinden kaynaklanır.

Mosca’ya göre, kesin ve katı bir siyasi eşitlik, çoğunluğun yönetimi, özgür seçimler gerçekleştirilmesi çok zor, hatta bir efsane olmasına rağmen bütün bunlar, açık yönetici sınıfın temel gereklilikleridir. Açık elit sistemi, yaşadığı dönemler açısından değerlendirildiğinde bir ideal olmaktan öte bir anlam taşımasa da, gelecekte bu sistemin toplumsal ve siyasi sorunların çözümü açısından hayati öneme sahip olacağına inanır. “Yönetici sınıfın, yavaş da olsa, sürekli bir değişim içinde olması”, sosyal güçlerin değişimine büyük katkı sağlar (Bachrach, ibid: 14). Bütün bu düşünceleri dikkate alındığında, denilebilir ki: Evet Mosca elitist bir düşünürdür, fakat görüşleri oldukça demokratik tonlar taşıya bir elitist düşünür.

Genel olarak bakıldığında elitist teori, pluralist teorinin karşıtı fikirleri ön planda tutar. Bu yaklaşımın özünü “güç, toplumun iktidar yapısı içindeki sayıca az fakat güç bakımından en güçlü insanların oluşturduğu elit grubunun elinde yoğunlaşmış ve merkezileşmiştir” tezi oluşturur (Presthus, 1964: 10). Bu elit grubu, öteki gruplar üzerinde baskın ve etkilidir. Bu baskın grup, ötekilerin bilmediklerini bilecek, ötekilerin yapamadıklarını yapabilecek konumda ve güçtedir (Thoenes, 1966: 42). Hunter’a göre böylesi elitler büyük şehirlerde yaşar ve büyük holdinglerin içinde yer alırlar (Arslan, 1997: 55).

Amerikalı sosyolog C. W. Mills (1956)’e göre iktidar yapısı içinde en etkili ve en kuvvetli üç elit grubu vardır. Bunlar siyasi elitler, askeri elitler ve ekonomik elitlerdir. Aralarında karşılıklı sosyal etkileşim, işbirliği ve dayanışma, ortak ilgi ve hedefler bulunan bu üç elit grubunun üyesi elitler, benzer özgeçmişlere sahiptirler. Bu üç elit grubunun birlikteliği “iktidar seçkinleri’ni” oluşturur. Toplumun geneline yönelik en kritik sosyal politikaları bu iktidar seçkinleri belirler. En önemli makro düzey sosyal ekonomik ve siyasi kararlar da yine bunlarca şekillendirilir.

Bir başka Amerikalı elitist sosyolog Domhoff’un görüşleri de Mills’inki ile paralellik taşır. Fakat Domhoff, Mills’ten farklı olarak iktidar seçkinlerini, “üst sınıfın eylem timi” olarak tanımlar. O’na göre en önemli toplumsal ve siyasi kararların yanı sıra kurallar da, üst sınıfın üyeleri tarafından belirlenir (Giddens & Stanworth, 1974: 47).

Elitist yaklaşım, çoğulcuların tersine, iktidarın karar verme sürecinde en etkili konumda bulunan az sayıdaki elit gruplarının elinde yoğunlaştığını savunur (Presthus, 1964:10). Bu egemen grup, ötekilerin bilmediğini bilir, ötekilerin yapamadıklarını

yapabilirler (Thoenes, 1966:42). Elitistler, göreceli olarak birleşik ve oyaşmaya dayalı işbirliği içindeki yönetici bir gruptan bahsetmekle birlikte, bu grubu adlandıracak ortak bir kavramda uzlaşmamışlardır. Bazıları bu grubu, sosyal sınıf olarak kabul ederken, Domhoff (1970)'un yaptığı gibi, bazıları ekonomik sınıf (Aaronowitch ve Miliband' da olduğu gibi), bazıları ise örgütsel elit, Hunter (1959) ve Mills örneğinde görüldüğü gibi, olarak adlandırır.

3.3. Demokratik Elit Teorisi

Demokratik elit teorisinin öncülerinin başında Gaetano Mosca gelir. Bununla birlikte bu alanda en etkili olmuş düşünürler arasında Max Weber, Joseph Schumpeter ve Raymond Aron'un isimleri sayılabilir. Eva Etzioni (1993) de, ortaya koyduğu "demo-elit yaklaşımı" ile demokratik elit teorisine önemli açılımlar sağlamış bir sosyologdur.

Bu yaklaşımın vurguladığı önemli konuların başında elitlerin hükümetten ve öteki elit gruplarından bağımsızlığı konusu gelir. Daha öz bir anlatımla elitlerin göreceli bağımsızlığı konusu, demokratik elit teorisinin kalbini oluşturur. Fakat bu bağımsızlık katı ve kesin bir özgürlük olmaktan öte, göreceli bir bağımsızlıktır. Elitlerin bağımsızlığı ifade ve örgütlenme özgürlüğü, özgür seçimler gibi temel demokratik ilkelerle yakından ilişkilidir. Özgür seçim ortamı, örgütlenme ve ifade özgürlüğü, yalnızca demokrasinin en vazgeçilmez unsurları değil, aynı zamanda elit bağımsızlığının yaratılmasında ve yaşatılmasında rol oynayan en temel etkenlerdendir (Oyen, 1990: 114).

Demokratik elit teorisi, göreceli elit özgürlüğünü, demokrasinin vazgeçilmez ilkelerinden biri olarak kabul eder. Gücün farklı elit gruplarında dağılması ve bu elitlerin bağımsız olmaları, yalnızca demokrasiyi koruyup yaşatmak için değil, despotik rejimlerin ortaya çıkmasını önlemek için de zorunludur. Elitlerin bağımsızlığı düşüncesi kökenlerini liberal düşüncenin, "bireysel hak ve özgürlükler için devlet gücünün sınırlandırılması" ilkesinden alır.

Demokratik elit teorisi "eşitlik" olgusu üzerinde de önemle durur. Fakat bu yaklaşımın eşitlik anlayışı, demokrasi teorisinin "**gücün toplum kesimleri arasında eşit dağılımı**" ilkesinden daha farklı ve daha gerçekçidir. Demokratik elit teorisine göre, önemli olan gücün eşit dağılımı değil, "**güçlü bir konuma ulaşabilmede fırsat eşitliğidir**" (Bachrach, 1967:97-8). Tek bir merkezde veya bir elit grubunun elinde odaklanmış olan siyasal güç, baskı-zorbalık, despotizm-tirani, siyasal kirlenme gibi tehlikeleri de beraberinde getirir. Elitler hem birbirlerinden, hem de devletten bağımsız olmalıdırlar. İktidarda siyasal elitler, güç pastasından pay almış öteki elit grupları tarafından denetlenmeli ve karşı dengelemede tutulmalıdır.

Demokrasinin sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için, iktidarın gücünün diğer elitlerce dengelenmesi de tek başına yeterli değildir. Parti temeline dayalı veya bireysel kaynaklı siyasi kirlenmeyi önlemek veya ortadan kaldırmak, baskıcı ve zorba tutumların önüne geçmek, seçimle işbaşına gelmiş dikta heveslilerinin diktatörlüklerinden korunabilmek için ve daha demokratik bir demokrasi ortamı yaratabilmek için karar verme sürecine etkin halk katılımı da büyük önem taşır.

3.4. Demo Elit Yaklaşımı

Kimi araştırmacılar tarafından demokratik elit teorisinin bir açılımı olarak da kabul edilen demo elit yaklaşımı, özü itibarıyla, elitlerin analizinde yeni bir açılım ortaya koymayı hedefler. Bu yaklaşımın gelişim süreci içinde, çağdaş sosyologlardan Eva Etzioni'nin önemli bir yeri vardır.

Demo yaklaşımı, öteki elit teorileri ile bir çok benzer ve farklı yönleri sahiptir. Örneğin, demokratik elit teorisi ile oldukça ortak yönleri olmasına rağmen, bu teoriye oranla daha geliştirilmiş ve ayrıntılı bir teori niteliği taşır. Liberal düşünce ve demokratik elit teorisi, “güçler ayrımını” ve “güçlerin bağımsızlığını” oldukça genel bir açıdan ele alırken, demo-elit yaklaşımı bunu daha öze inerek ve ayrıntılı bir şekilde yapar. Demo elit yaklaşımı elit bağımsızlığını, elitlerin temel toplumsal kaynaklardan bağımsızlığı esasına dayandırır.

Yine liberal düşünürler güçler ayrılığını liberal hükümet ile ilişkilendirirken ve demokratik elit kuramcıları kuvvetlerin bağımsızlığını, genel anlamda demokrasinin bir parçası olarak görürken; demo elit yaklaşımı bütün bunları demokrasinin can damarı olarak kabul eder. Demokrasi ile elitlerin bağımsızlığı olgusu arasındaki ilişkiyi, tarihsel boyutlarıyla ve neden-sonuç ilişkisi bakımından da inceler ve şu sonucu ortaya koyar: Elitlerin bağımsızlığı, demokrasinin korunması ve gelişmesi için, bununla ilişkili olarak da daha demokratik ve eşitlikçi bir demokrasi yaratabilmek bakımından hayati bir önem taşır.

Öte yandan Marksist ve devlet merkezci teoriler, devletin öteki kaynaklardan bağımsızlığını vurgularken; demo elit yaklaşımı, devletin gücünün öteki güç merkezleri tarafından kontrolü üzerinde durur. Yalnızca elitleri değil, “alt-elitler” de incelemesi bakımından çoğulcu elit teorisinden ayrılır. Yine çoğulculardan farklı olarak, güçlü baskı grupları ile sıradan çıkar grupları arasındaki farkı da açık bir şekilde ortaya koyar. Demo elit yaklaşımı, özellikle de anahtar elitlerin ve bunların alt elitlerinin, daha etkin bir güce sahip olduklarını vurgular.

Kısaca belirtmek gerekirse, toplumların iktidar yapıları konusunda en etkin ve doyurucu analizleri yapan teorilerden olan demo elit yaklaşımı, demokratik elit teorisinin bir açılımıdır. Bu açılıma göre toplumların iktidar yapıları “trikotomik”

(üçlü) bir görünüm arz eder: Toplumların iktidar yapısı **elitler**, **alt elitler** (sub-elites) ve **halktan** oluşur. Arslan 1990'lı yılların ikinci yarısı içinde gerçekleştirdiği çalışmasında (Arslan, 1999) bu üç kategoriye iki ayrı kategori daha ekleyerek, bu kategorizasyonu daha ayrıntılı ve gelişkin hale getirir. Bunlar “**potansiyel (gölge) elitler**” ile “**elitimsiler**”dir.

Demo elit yaklaşımının üzerinde önemle durduğu bir konu olan, elitlerin bağımsızlığı konusuna yeniden dönecek olursak: Elitlerin göreceli bağımsızlığı, kurumların bağımsızlığından ve elitlerin çoğulculuğundan çok daha farklıdır. Demo elit yaklaşıma göre elit bağımsızlığını, elitlerin temel toplumsal kaynaklardan bağımsızlığı anlamına gelir. Bu kaynaklar yalnızca maddi kaynakları değil, aynı zamanda maddi olmayan kaynakları da kapsar. En önemli toplumsal kaynaklar arasında fiziksel kaynaklar, kurumsal-yönetimsel kaynaklar (bürokratik organizasyonlar), sembolik kaynaklar (bilgi ve enformasyon gibi), sosyal-psikolojik kaynaklar ve bireysel kaynaklar (karizma, enerji, zaman ve güdüleme gibi), ekonomik ve mali kaynaklar (sermaye, üretim araçları, girişim gibi) sayılabilir. Bu kaynaklar çoğunlukla birbirleriyle ilişkili ve iç içedirler ve genellikle farklı bileşimler içinde bir arada bulunabilirler.

Elitlerin bağımsızlığı özetle şu koşulları gerektirir (Etzioni, 1993: 98-99):

- Ötekilerin zorlayıcı kaynaklarının zorlamasından bağımsızlık,
- Ötekilerin, maddi kaynakları kontrolünden bağımsızlık,
- Ötekilerin yönetsel ve düzenleyici engelleme ve baskılarından bağımsızlık,
- Ötekilerin, sembolik kaynakları kontrol etmesinden bağımsız olmak.

Bütün bu açıklamalar dikkatle incelendiğinde açıkça görülür ki katı, kesin ya da mutlak bir özgürlük veya bağımsızlıktan söz etmek gerçekte mümkün değildir. Çünkü bireylerin, söz konusu kaynakların tümünün kontrol ve sınırlamalarından, tam anlamıyla bağımsız olması düşünülemez. Bazı kaynaklar belli bir elit grubunun kontrolünde olurken, öteki kaynaklar başkaca elitlerin ya da elit gruplarının kontrolünde olacaktır. Demokratik bir ortamda, bir elitin ya da elit grubunun, yukarıda sözü edilen kaynakların tümünü kontrol altında bulundurması zaten düşünülemez. Bütün bu nedenlerden dolayı demo-elit yaklaşım, “**göreceli bağımsızlık**” kavramını “mutlak bağımsızlık” kavramına tercih eder.

Teorik yaklaşımların, elitlerin bağımsızlığını algılayış şekillerinde de oldukça önemli farklılıklar göze çarpar. Elit teorisi, elitlerin bağımsızlığını demokrasinin görünüşü ve devamı açısından gerekli görür. Demo elit yaklaşımı ise elitlerin göreceli bağımsızlığını demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve gelişmesi için zorunlu

görür. Demokrasinin düzenli ve sağlıklı bir şekilde işlemesi için elitlerin bağımsızlıklarına ek olarak, elitlerin görüş birliği, iş birliği ve güç birliği yapmaları da büyük önem taşır. Kimi zaman, yalnızca demokrasinin değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve toplumun huzurunun sürmesi için de, acil ve kaçınılmaz olarak elit iş ve güç birliği gerekebilir. Yine bazı çok önemli toplumsal ve siyasi hedeflere ulaşılabilmesi açısından da bu işbirliği bir zorunluluk olabilir.

Fakat, elitlerin işbirliği ile elitlerin dayanışma ve görüş birliği içinde olmaları kimi zaman birbirleriyle karıştırılır. Aslında gerektiğinde elitlerin işbirliği içine girebilmeleri, bunu gerçekleştiren elitler arasında görüş birliği ve katı bir dayanışmayı zorunlu kılmaz. Bir çok konuda görüş ve çıkar farklılıklarına rağmen, asgari müştereklerde birleşebilen elitlerin, toplumsal ve siyasi koşullar gerekli kıldığında iş birliği yapabilmeleri, her hangi bir siyasi sistemin (buna demokrasi de dahil) düzenli bir şekilde işleyişinin sürebilmesi için zorunlu olabilir. Yani, elitlerin iş birliği yapabilmeleri için onların da görüş birliği içinde olmaları zorunlu değildir. Bu durum, elitlerin göreceli bağımsızlığı ile de çelişmez. Yine bu durum elitler arasındaki çatışmanın ve mücadelenin sona erdiği anlamına da gelmez. Özetle, “nasıl ki elitlerin bağımsızlığı olmadan demokrasiden söz edilemezse, elitlerin işbirliği olmaksızın da demokrasiden söz etmek mümkün değildir (Etzioni, 1993: 110).”

4. Sınıf Teorisinin Genel Bir Değerlendirmesi

4.1. Sınıflar Sosyal Aktör Olamaz

Bazı sınıf teorisyenleri sınıfları, sahip oldukları ortak çıkar ve hedeflere yönelik olarak eylemde bulunan sosyal aktörler olarak görürler. Örneğin Goldthorpe (1992, 1987), işçi sınıfının eylemlerini, eşitlik temeline dayalı değişim yaratmaya odaklanmış etkinlikler olarak kabul eder. Ona göre bu eylemler bireylerin ortak inanç, tutum, algılanım ve duygulanımlarının bir ürünüdür.

Bu türden söylemler gerçeği yansıtmaktan oldukça uzaktır. Etzioni'nin (1993: 35) de ayrıntılı bir şekilde açıkladığı gibi, sınıflar sosyal aktör olamazlar ve de ortak çıkar ve hedefler doğrultusunda eylem ortaya koyamazlar. Çünkü, zaten sınıf kavramı idealize edilmiş bir kavramdır. Biçimsel bir sınıf yapısından ve biçimsel bir sınıf üyeliğinden söz etmek neredeyse olanaksızdır. Ortaya konan hiyerarşik yapılanma içindeki sınıflar arasında da, kesin ve net sınırlar çizip sınıfları birbirlerinden ayırtırmak da mümkün değildir. Öte yandan, ortak hedeflere yönelik ortak kararları alıp, eylemleri bu doğrultuda yönlendirecek bir mekanizma da zaten yoktur. Bunu da ötesinde sınıflar çok geniş, ama ortak kararlar alıp, alınan kararlar doğrultusunda birlikte eylem sergileyemeyecek ölçüde çok büyük kategorilerdir. Sınıfsal nitelikte olduğu iddia edilen kararlar genellikle, sınıf adına (?) ve bir kaç etkin üye, tarafından

alınır. Geriye kalan çoğunluğun, bu kararlara katılıp belirleyici olmak şöyle dursun, alınan bu kararlardan haberleri bile olmaz. Sonuçta, sınıf temelli eylem olgusu gerçeklikte karşılığı olmayan, yalnızca teoride var olan bir olgudur, yani bir efsanedir.

4.2. Sınıf Mücadelesi ve Sınıf Çatışması

Marksist sınıf teorisinde sınıf mücadelesi ya da sınıf çatışması önemli bir yer tutar. Hatta Marksist teorisyenler daha da ileri giderek toplumların tarihini, sınıf mücadelelerinin tarihi olarak tanımlarlar. Sınıf olgusunu Dahrendorf çatışma grupları olarak tanımlarken, Wetherly gelişmiş batılı devletleri sınıf çatışmalarının bir arenası olarak değerlendirir. Marksistler analizlerinin sonunda da, sınıf mücadelelerinin bir sonucu olarak kapitalist sistemin, işçi sınıfı tarafından ortadan kaldırılacağını bir önekestiri olarak ortaya atarlar.

Hiç kuşku yok ki, hem “mücadele” hem de “çatışma” toplumsal bir gerçekliktir. Toplumlar, büyük savaşımın (iktidar, çıkar, ... gibi) yaşandığı bir arenadır. Fakat bu çatışmanın adı sınıf çatışması değildir. Hele devrimci sınıf çatışmaları, Etzioni'nin de vurguladığı şekilde, gerçeklikten oldukça uzak savlardır. Çünkü sosyal aktörler eylemde ya da mücadelede bulunabilirler. Sınıflar sosyal aktörler olmadıklarına, olamayacaklarına göre, sınıf mücadelesinden ya da sınıf çatışmasından söz etmek olanak dışı görünmektedir. Belki sınıf çatışması yerine, “elit çatışması” olgusu önerilebilir.

4.3. Sınıfların Temsilcisi Olarak Organizasyonlar ve Örgütler

Bazı sınıf teorisyenleri, işveren örgütlerinin, ticaret ve sanayi odalarının, işveren birliklerinin, işçi sendikalarının ve siyasi partilerin genellikle kapitalist ya da işçi sınıfının temsilcisi örgütlenmeler olduklarını iddia ederler. Bu temelden yola çıkan Hindess (Etzioni, 1993: 39), sınıflar sosyal aktör olmasa bile yukarıda sözü edilen türden örgütlenmelerin birer sosyal aktör konumunda olduklarını düşünür. Olaya bu açıdan yaklaşıldığında bu organizasyonların ortak kararları formüle edecek ve ortak çıkarlara yönelik eylemleri hayata geçirebilecek mekanizmalara sahip olduğunu söyler.

Bu argüman teorik açıdan kabul edilebilir gibi görünse de, toplumsal hayatta gözlemlenen gerçekler, işin pek de öyle iddia edildiği gibi olmadığını göstermektedir. Michels (1962)'in “**oligarşinin demir kanunları**” ilkesi, yukarıdaki türden organizasyonlarında sınıfların temsilcisi olamayacağını çok net bir şekilde açıklamaktadır. Organize durumda oldukları için, iş veren birlikleri ya da işçi sendikaları dahi, sınıfların temsilcisi örgütlenmeler olarak kabul edilemez. Çünkü bu örgütlenmelerde bile oligarşik ve hiyerarşik bir yapılanma vardır. Kararlar ve eylemler genellikle, o örgütlenme içinde en üst konumları işgal eden çok az sayıdaki

bireylerce kararlaştırılmaktadır. Kimi zaman karar verici ve eylemleri yönlendirici durumundaki bu bireylerin ya da önderlerin çıkarları, örgüt üyelerinin genel çıkarlarından çok daha farklı olabilmektedir.

4.4. Sınıf İçinde Eşitsizlik ve Elitler

Öte yandan ne sınıf içinde sınıfı oluşturan bireyler arasında, ne de sınıflar arasında eşitlikten bahsetmek olanaksızdır. Özellikle de mülkiyet ve kontrol kriterleri dikkate alındığında, sınıflar arasında eşitlikten bahsedilemez. Hatta, belli bir sınıfın üyeleri, sahiplik ölçütü esas alındığında benzer görünüm sergileseler dahi, kontrol ölçütü için içine katıldığında üyeler arasındaki farklılıklar bütün çıplaklığı ile ortaya çıkar.

Hemen her sosyal sınıfta bazı üyeler daha güçlü, daha etkin ve etkili iken, bazı üyeler onların gerisinde kalır. İşte bu diğer üyelere göre daha güçlü, etkin konumdaki bireyler elitler ya da alt elitler olarak adlandırılırlar. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında üst sınıf, orta sınıf hatta alt sınıf da dahil olmak üzere, hemen her sosyal sınıf içinde elitlerin ve alt elitlerin olabileceği açıkça görülür.

4.5. Sınıfların Eylemleri ya da Sınıf Çatışması Değil, Elitlerin Eylemleri ve Elit Çatışması

Ne sınıfların ortak hedeflere yönelik eylemlerinden ne de sınıf mücadelesinden söz edilemeyeceği daha önce söylenmişti. Çünkü sınıflar birer sosyal aktör değildir ve sosyal aktörlere özgü davranışların da, sosyal aktör konumunda olmayanlar tarafından sergilenmesi beklenemez. Reformist eylemlerde ya da kanlı ayaklanmalarda sergilenen eylemler de sınıf temelli eylemler ya da çatışmalar olarak tanımlanmaya çalışılır. Oysa bu tür eylemler de yine, elit ve alt elit olarak tanımlanan, sınıfların en etkin, en güçlü ve en aktif bireylerince belirlenip örgütlenir.

Tarihe eleştirel bir gözle bakıldığında, önemli reform hareketlerinin ve devrimlerin, daha az ayrıcalıklı toplum kesimlerinin elitlerinin önderliğinde, toplumun en ayrıcalıklı kesimlerinin elitlerine yönelik olarak gerçekleştirilmiş olduğu açıkça görülür. 1848 ayaklanmaları, 1789 Fransız Devrimi ve 1923 Kemalist Türk Devrimi bu türden toplumsal ve siyasi olayların en çarpıcı örneklerini oluşturur. Tabii ki, bu türden hareketlerde halkın yeri ve önemi yadsınıyor. Fakat atılacak adımların şeklinin, niteliğinin ve eyleme geçiriliş zamanının belirlenmesi, yani olayların formüle edilmesi, uygulanması ve eşgüdümünü yön verilmesinde, elit ya da elitlerin rolü ve etkinliği gözden uzak tutulmamalıdır. Hal böyle olunca, bu türden eylemler de sınıf eylemleri olarak değil, elit eylemleri ya da çatışması olarak tanımlanmalıdır. Elitler ve onların alt elitleri, eylemlerini belli bir sınıfın adına yaptıklarını söyleseler de, sonuçta onlar da edimlerini öteki sınıfların elitlerine karşı gerçekleştirir durumdadırlar.

Etzioni'nin (1993: 46) de vurguladığı gibi, bu güne kadar gerçekleştirile gelmiş eşitlik, adalet ve özgürlük yolundaki her türlü mücadelede sınıfların değil, elitlerin payı vardır. Gelecekte de daha demokratik bir demokrasi ortamı, eğer başarılabilecekse, bu yine elitlerin öncülüğünde ve liderliğinde gerçekleştirilebilecektir.

4.6. Elitlerin Çatışma Sürecinde Halk

Toplumsal hayatta gerçekleşen mücadele ve çatışma süreci içinde halk, elitlere oranla son derece az etkin olsa da, bu süreç içinde halkın hayati önemde bir yeri ve önemi vardır. Etzioni'nin (1993: 47) de vurguladığı gibi, eğer elitler yaptıkları mücadelede daha güçlü olmak ve savaşımalarını başarıya ulaştırmak istiyorlarsa, mutlak surette halkın desteğine ihtiyaç duyacaklardır. Halkı ve halkın desteğini yanına almadan, değil başarıya ulaşmak, o mücadeleyi sürdürmek bile çok zordur. Bu destek oy verme, greve katılım, gösteriler, kitlesel eylemler ... gibi oldukça farklı şekillerde gerçekleşebilir. Bununla birlikte, bu savaşım ya da çatışma sürecine etkin bir şekilde katılım zaman, enerji, güdülenme gibi kaynaklara büyük oranlarda sahip olmayı gerektirir. Bireyler böylesi kaynaklara büyük oranlar da sahip olduklarında da, zaten halkın bir üyesi olmaktan çıkmış ve elit ya da alt elit konumuna ulaşmış olurlar.

5. Bilimsel Yazında, Sınıf Teorisinin Elit Teorisine Oranla Daha Başat Olmasının Temel Nedenleri

Çalışmanın ta başından beri anlatıla gelenlerden de kolaylıkla çıkarılabileceği gibi elit teorisi, toplumsal hayatta cereyan eden güç ilişkilerini, bir başka anlatımla toplumun iktidar yapısını anlayıp açıklamada oldukça sağlam bir teorik temele sahiptir. Ne var ki, toplumsal ve siyasi sistemi anlayıp açıklamadaki çok önemli katkılarına rağmen, bir takım yanlış anlama ve yanlış yorumlamaların da etkisiyle elit teorisi, bilimsel yazında hak ettiği ağırlıklı konumu alamamıştır. Uzun yıllar sınıf teorisini gölgesinde kalmış ve deyim yerindeyse, keşfedilmeyi beklemiştir. Bunun da ötesinde sınıf teorisine oranla daha tutucu, daha eşitsizlikçi, daha seçkinci, anti demokratik ... gibi hiç de hak etmediği etiketlemelerle sosyal bilimler alanında hor görülmüş ve marjinal bir konuma itilmiştir. Birden çok nedenin bir bileşimi olarak ortaya çıkan bütün bu olup bitenlere kısaca bir göz atacak olursak:

5.1. Sınıf Teorisinin Öncü İsimlerinin Ağır Basması

Bilimsel yazında teorilerin ağırlığı ile o teorik yaklaşımı ortaya koyan öncü isimlerin ağırlığı arasında yakın bir bağ vardır. Sosyal bilimler literatüründe sınıf teorisinin elit teorisine oranla daha ağır basmasının altında yatan temel gerçeklerden biri de budur. Yani, sınıf teorisinin babası Karl Marx'ın, klasik elit teorisyenlerinden

Vilfredo Pareto (1968), Gaetano Mosca (1939) ve Robert Michels (1962)'e oranla daha tanınmış ve etkili bir teorisyen olması sınıf teorisini daha ön plana çıkarmıştır.

5.2. İdeolojik Temelli Etkenler

Teorilerin etkililik ve popüleritesinde kurucu liderler kadar, teorilerin boy atıp yeşerdiği siyasi ve toplumsal ortam da büyük öneme sahiptir. Bu durum elit teorisinin hor görülmesiyle de yakından ilişkilidir. Sınıf teorisi komünist bir çevrede, sosyalizmle de ilişkili olarak gelişme kaydetmişken, elit teorisi faşizmin gölgesinde kalmıştır. Elit teorisinin, özde faşizm ile hiç bir ilişkisi olmamasına rağmen, formüle edildiği dönem olan yirminci yüzyılın başlarında, teorinin boy gösterdiği toplumsal ortamda, faşist ideoloji hakimdi. Bu şanssız rastlantı, uzun yıllar elit teorisinin başını ağrıtan bir başka etkidir.

5.3. Terminolojiden Kaynaklanan Sorunlar

Elit teorisinin terminolojisinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan bazı nedenler de, elit teorisinin gelişimini engelleyen önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkar. Fakat burada unutmamak gerekir ki, daha önceki bölümlerde de kısmen değinildiği gibi, sınıf teorisi de terminoloji sorununu henüz çözebilmiş değildir. Bu hatırlatmayı da dikkate alarak, elit teorisinin popüleritesine gölge düşüren terminolojik temelli problemlere kısaca bir göz atabiliriz (Etzioni, 1993: 26):

i. Elit kavramı zihinlerde elitlerin, toplumda en yeterli ve yetenekli, aynı zamanda da manevi mükemmelliğe sahip bireylerden oluşmuş bir grup olduğu şeklinde yanlış bir çağrışıma yol açmaktadır.

ii. Yine elit kavramı zihinlere seçkincilik, elitlerin ve elitlerin ortaya koydukları kuralların övüldüğü şeklinde yanlış bir çağrışım yapmaktadır.

iii. Yine elit teorisi, terminolojisine bakılarak, toplumların sosyo-politik yapısının aşırı basite indirgenmiş dikotomik yapıyı ortaya koyan bir teori olarak algılanmaktadır. Buna karşılık, sınıf teorisinin ise bu haritayı daha ayrıntılı ve analitik bir yolla gözler önüne serdiği gibi yanlış bir kanaat egemendir.

iv. Sınıf teorisinin sınıfsal kategorileri daha açık, seçik ve bazı temel ölçütlere dayandırarak belirlediği ve tanımladığı inancına karşın, elit teorisinin bunu yalnızca elitlere yönelik olarak gerçekleştirebildiği kanaatı yaygındır. Bu kanaatı paylaşımlara göre, toplumun elitler dışında kalan kısmı, kendilerinin temel karakteristik özellikleri dikkate alınarak değil de, yalnızca “elitler dışında kalanlar” şeklinde bir dışlamayla tanımlanmaya çalışılmıştır.

5.4. Halkın Dışlandığı ya da Dikkate Alınmadığı İddiaları

Marksist sınıf teorisinin, “sosyal hiyerarşinin alt tabakalarındaki bireylerin kendi geleceklerini ve kaderlerini belirlemede etkin olduğu, bu kesimlerin kendi ilgi ve çıkarlarını gerçekleştirme yönünde savaşımlar içinde olduğu” şeklinde bir kanı egemendir. Bu görüntüyü dikkate alan entelektüel çevrelerde, Marksist sınıf teorisinin göreceli de olsa daha demokratik ve daha eşitlikçi olduğu şeklinde bir kanı uyanmaktadır. Bu durum ise sınıf teorisini, bu camiaya daha çekici ve sempatik göstermektedir. Öte yandan, “toplumların elitlerin dışında kalan kısmını halk olarak tanımladığı” düşünülen elit teorisinin, halkı “pasif, ilgisiz, uyuşuk, kimlik yoksunu” şekilde tanımladığına ilişkin son derece yanlış bir kanaat yayılmaya çalışılmaktadır.

5.5. Bazı Elit Teorisyenlerinin Neden Olduğu Yanlış Değerlendirmeler

Bütün bu anlatılanların yanı sıra elit teorisi geleneğini izleyen bazı araştırmacıların, bilerek ya da bilmeden yol açtığı bazı yanlış izlenimler de, elit teorisine önemli ölçüde zarar vermiştir. Özellikle bazı teorisyenlerin, elit sosyolojisine yönelik çalışmalarında çok katı bir şekilde seçkinci yaklaşımı ön plana çıkarmış olmaları, “elit teorisinin yalnızca seçkinci yaklaşımdan ibaret olduğu” gibi, yine son derece yanlış bir kanaatin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Elit teorisi konusundaki bu yanlış yargı da, diğer etkenlerle birlikte elit teorisinin gelişmesinin önünde ayak bağı olmuştur.

6. Elit Teorisine İlişkin Genel Bir Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıda değinilen nedenlerden dolayı elit teorisi uzun yıllar hak ettiği akademik ilgiden ve ünden yoksun kalmış olmasına rağmen, bütün bu olumsuzlukların daha uzun süremeyeceği ve bu teorisinin sosyal bilimler alanında hak ettiği yere ve değere kavuşacağı anlaşılıyor. Zaten objektif bir gözle ve ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, elit teorisinin gerçek yüzünün sanılandan çok daha farklı olduğu ve yukarıdaki eleştirileri hiç de hak etmediği görülür.

Çünkü: Öncelikle vurgulamak gerekir ki, **elit teorisi kesinlikle aşırı basite indirgeyici değildir.** Mills’in ve öteki bazı elit teorisyenlerinin çalışmaları açıkça gösteriyor ki, elit teorisi toplumların güç yapılarını yalnızca, halk ve elit şeklinde aşırı şekilde basite indirgeyici bir tutum içinde değildir. Aslında bu dikotomik sınıflandırmanın dışında daha çok, trikotomik (üçlü) bir sınıflandırma (elit, alt elitler ve halk) kullanılır. Hatta son yıllarda günümüz sosyologlarından Arslan (1999), toplumun iktidar yapısına yönelik olarak beşli bir sınıflandırma önermiştir ve bu yaklaşım büyük ölçüde kabul görmüştür. Hatırlanacağı gibi Arslan’ın bu kategorizasyonu elitler, gölge elitler, alt elitler, elitimsiler ve halktan oluşmaktadır.

Unutulmamalıdır ki, elit teorisinin bu kategorizasyonu, en az sınıf teorisinin yaptığı kadar gelişmiş bir sınıflandırmadır. Yani toplumun sınıf teorisyenlerince alt, orta ve üst sınıf şeklinde üçlü bir yapılandırmaya ayrıştırılması aşırı basite indirgeyicilik olmuyor da; elit teorisyenlerinin yapmış oldukları aşırı basitleştirme oluyor bu anlaşılır ve kabul edilir bir durum değildir. Bunun da ötesinde, sosyal bilimlerde basite indirgemeden gocunmamak ve çekinmemek gerekir. Çünkü bu yöntem sosyal bilimcilerin, toplumun karmaşık sosyal yapısını anlayıp açıklamak için sıkça başvurdukları bir yöntemdir. Aşırıya kaçmamak koşuluyla, dozajı iyi ayarlanmış bir basite indigeme sosyal bilimler açısından bir ihtiyaç, bunun da ötesinde bir zorunluluktur.

Elit teorisinin özünde kesinlikle elitizm (seçkincilik) de yoktur. Elit teorisinin seçkinci bir kimliğe sahip olduğu şeklindeki yanılsamaya gelince: Etzioni'nin (1993: 30) de açıkça gösterdiği gibi, akademik bir kimliğe sahip olan bu yaklaşım ideolojik açıdan kesinlikle yansız bir niteliktedir. Bu yaklaşım içinde elitler de hiç bir zaman, toplumsal hayatta öteki bireylere oranla daha iyi, daha üstün, akli ve ahlaki yeterlilikleri bakımından daha gelişmiş bireylerdir şeklinde tanımlanmamıştır. Böylesi bir tanımlamanın zaten, akademik gelenek içerisinde de yeri yoktur. Elit teorisi hiç bir zaman ve hiç bir şekilde, hiç bir kişi ya da grubu övüp ön plana çıkarmaz. Tersine her bireye ve her gruba aynı mesafede durur. Elitleri de bir sosyal nesne olarak algılar ve tanımlamasını da, hiç bir değer yükü ve ideolojik anlam yüklemeksizin yapar.

Öte yandan, bazı ön yargılı ve art niyetlilerin iddia ettikleri gibi elit teorisinin herhangi bir ideolojiyle, hele hele faşizm ile uzaktan yakından ilişkisi yoktur (Moyser, 1987: 13). Nasıl ki, Marksist yaklaşım nesne olarak sınıfları ele alıp incelediği için "sınıfçı" bir yaklaşım olarak suçlanmıyorsa; elit teorisi de inceleme konusu olarak elitleri seçmiş olmasından dolayı "elitist" bir teori şeklinde damgalanamaz.

Yeri gelmişken bu konu ile ilişkisi olduğu için açıklık getirilmesi gereken bir başka nokta da, elitist (seçkinci) yaklaşımla ilgilidir. Daha önce ayrıntılı bir şekilde açıklandığı gibi, elitist yaklaşım elit teorisi içindeki açılımlardan yalnızca bir tanesidir. Elit teorisini salt bu yaklaşıma indirgemenin ise bilimsellik ile uzaktan yakından ilişkisi olamaz. Ayrıca vurgulamakta yarar var, elitist yaklaşım da, aynen elit teorisinin öteki açılımları gibi, elit olgusuna akademik bir bakış açısıyla yaklaşır. Elitleri göğe çıkarıp başkalarını yere batırmak ya da belli bir ideolojinin borazanlığını yapmak gibi bir amaç ya da kaygı taşımaz.

Elit teorisi kesinlikle antidemokratik ya da eşitlik karşıtı bir söylem içinde değildir. Elit teorisinin demokrasi karşıtı ya da eşitliği yadsıyan bir yaklaşım

içinde olduğu iddialarının da hiç bir gerçeklik payı yoktur. Bu yaklaşım içindeki demokratik elit teorisi ve demo elit yaklaşımı tarafsız bir gözle incelendiğinde, “elit teorisinin anti demokratik olduğu, demokratik teoriyi yadsıdığı, ... gibi” iddiaların, yersiz ve yanlı karalamalardan ibaret olduğu açıkça anlaşılır.

Elit teorisi kesinlikle halk düşmanı ya da halkı küçümseyici bir tutum içinde değildir. Daha önceki bölümde de dile getirildiği gibi, elit teorisinin halkı “pasif, ilgisiz, uyuşuk, kimlik yoksunu” şekilde tanımladığına ilişkin son derece yanlış bir kanaat yayılmaya çalışılmaktadır. Böylesi ağır iftira ve karalama kokan yargıların, akademik yaklaşımla ve bilimsellikle hiç bir ilişkisi olamaz. Kaldı ki, elit teorisinin özünde halkın yadsınamaz bir yeri ve önemi vardır. Elitlerin varlık sebebinin halk olduğu, halk olmaksızın elitlerin bir hiç olduğu gerçeği, elit teorisi içinde sıklıkla vurgulanır. Çalışmanın, elit teorisi başlığı altında yer alan bölümlerine şöyle bir göz atılırsa, bu türden kasıtlı iddiaların gerçek dışılığı kendiliğinden görülür. Sözün özü bu yaklaşım halkı değerlendirirken de, aynen elitleri değerlendirirken kullandığı tarafsız ve objektif tavrı takınır: Halkı da bilimsel bir yaklaşım içinde inceleyip, değer yükünden arındırılmış yansız bir kavram olarak kullanır.

Kaynakça

- ARSLAN, A. (1999-a), “**Researching Sensitive Topics with Elites: Perspectives, Problems and Outcomes**”, Guildford: University of Surrey.
- ARSLAN, A. (1999-b), **Who Rules Turkey: The Turkish Power Elite and the Roles, Functions and Social Backgrounds of Turkish Elites**, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (PhD Thesis).
- ARSLAN, A. (1995), **Turkish Political Elites: Top Political Leadership in Turkey and Social Construction of Turkish Political Elites**, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (MSc.Thesis).
- BACHRACH, P. & Baratz, M. (1962), “Two Faces of Power”, **American Political Science Review**, vol. LVI.
- DAHL, R. (1961), **Who Governs?**, New Haven, Yale UP.
- DAHL, R. (1959), **Social Science Research on Business**, NY: Columbia UP.
- DAHL, R. (1958), “A Critique of the Ruling Elite Model”, **American Political Science Review**, v.1,2.
- DOMHOFF, W. (1970), **The Higher Circles**, NewYork: Prentice Hall.
- ETZIONI-HALEVY, E. (1997), **Class & Elites in Democracy and Democratisation**, NewYork: Garland Publishing.
- ETZIONI, H. (1993), **The Elite Connection**, London: Polity Press.
- GIDDENS, A. & Stanworth, (1980), **Elites And Power in British Society**, London: Cambridge University Press.

- HINDESS, .** (1987), **Politics and Class Analysis**, Oxford: Basil Blackwell.
- HUNTER, F.** (1959), **Top Leadership USA**, Chapel Hill: University of Carolina Press.
- JARY, D. & Jary, J.** (1991), **Dictionary of Sociology**, Glasgow: Harper Collins.
- MARX, K.** (1974), **Theories of Surplus Value**, Moscow: Progress Publishers.
- MARX, K. & Engels, F.** (1970), **The German Ideology**, New York: International Publishers.
- MEISEL, J.** (1962), **The Myth of the Ruling Class: Gaetano Mosca and Elite**, Michigan: Michigan UP.
- MICHELS, R.** (1962), **Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy**, New York: Collier-MacMillan.
- MILLS, C.W.** (1956), **The Power Elite**, London: Oxford University Press.
- MOSCA, G.** (1939), **The Ruling Class**, New York: McGraw Hill.
- MOYSER, G. & Wagstaffe, M.** (1987), **Research Methods for Elite Studies**, London: Allen & Unwin.
- OYEN, E.** (1990), **Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research**, London: Sage.
- PARETO, V.** (1968), **The Rise and Fall of the Elites**, New Jersey: The Bedminster.
- PRESTHUS, R.** (1964), **Men at the Top**, New York: Oxford UP.
- SCOTT, J.** (1995), **Sociological Theory: Contemporary Debates**, Aldershot: Edward Elgar.
- SCOTT, J.** (1991), **Who Rules Britain**, Cambridge: Polity Press.